

LBRIS

We know
books

EUGEN GOMBOȘ

**ELEMENTUL DEFINITORIU
AL
CONDIȚIEI DE OM**

ESEURI ȘI COMENTARII

2022

este doar lipsă de lumină și nu Răul însuși. Devenise limpede că nevinovatul întuneric nu îl mai putea ascunde.

Numai că evoluția nu iartă pe nimeni. Nici pe cei care eșuează în cele din urmă, nici pe cei care reușesc pentru moment. Și răul s-a adaptat. El nu mai are nevoie de întuneric. Și-a găsit alte ascunzișuri, alte forme de manifestare. Mai ingenioase, mai perfide, mai periculoase. Acum lumina nu este suficientă să alunge întunericul, pentru că există și alte feluri de întuneric.

Dar este ciudat că noua ascunzătoare scapă unei ființe atât de evolute și inteligente cum suntem noi. Nu găsim răul, pentru că nu îl mai căutăm; la ce folos, dacă nici măcar nu ne mai temem de el? Ceea ce îi permite să își facă de cap în moduri în care nici măcar Creatorul acestei planete nu și-ar fi putut închipui vreodată.

O cercetare amănunțită îmi depășește puterile, însă dintr-o mică și simplă constatare se desprind cu o oarecare logică, două concluzii îngrijorătoare. Întâi aceea că prea puține întâmplări își mai păstrează caracterul eventual, incidental, neprevăzut, încât – cu mici excepții – le pot denumi fapte. Omul, această ființă superioară, nu lasă nimic la voia întâmplării, nu-i așa?

Iar a doua se insinuează în mod firesc, datorită faptului că în luminile omului contemporan nu se mai ascund divinități, ci imagini: nu căutăm și chiar dacă l-am căuta, nu am găsi răul, pentru că el se ascunde în noi. Noi suntem Răul.

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
Mică odă introductivă	9
Vulgarizarea științei	13
Dacă am strivi corola de minuni a lumii	27
Rolul culturii și menirea artistului	35
Criza filozofiei	43
Particularități ale evoluției omului	46
Elementul definitoriu al condiției de om	68
Homo animalis	88
Inteligența - unealtă sau balast?	106
Curiozitatea între emoție și instinct	120
Dezumanizarea prin rațional	130
Globalizarea	141
De ce corupe puterea	148
Reflecții asupra dizertației d-lui Andrei Pleșu „A treia zi a comunismului”	161
Alt regim, același pericol	171
Scopul scuză mijloacele?	177
Familia	190
Cele două fețe ale învățământului obligatoriu	193
Munca	200
Mândria națională	203
Mai avem nevoie de bătrâni	208
Testament	216
Epilog	223

Respectarea acestor principii de bază, nu poate da niciodată greș. Chiar dacă uneori suntem nevoiți să le mărunțim și să le specializăm incidența, ele rămân frumoase, neatinsse și atotcuprinzătoare. Nerespectarea lor, vom vedea, într-un viitor nu chiar îndepărtat, unde ne va duce.

Pentru că diferența majoră dintre om și animal este aceea că orice animal este un exponent perfect al speciei sale, pe când omul nu. Un membru al unei categorii, spre exemplu un lup, are toate și aceleași atribute ca și lupul generic, ca și orice alt lup din specia sa. Putem pune semnul de egal între orice lup și lupul ca ființă generică. Acest lucru nu este valabil în cazul omului. Omul ca ființă generică este mult mai bogat în caracteristici pozitive, folositoare lui și speciei, incluzând aici și valorile sale, decât oricare om identificabil. Iar aceasta este dovada clară a faptului că suntem pe o cale descendentă ca specie și ca umanitate. Ne mințim cu umanitatea, moralitatea și cu realizările noastre, dar ele se manifestă la nivel de specie; ele aparțin omului generic și prea puțin omului determinat.

MICĂ ODĂ INTRODUCATIVĂ

Într-un spațiu abisal, rodul unei simple întâmplări – ori poate urmând reguli ce nu pot fi tălmăcite după priceperea noastră – s-a născut o ființă-neființă. Fără de viață, ea avea să trăiască totuși prin copiii ei, deoarece neantul a înzestrat-o cu o fertilitate ce nu avea egal. Miliarde de ani, chinuită, și-a modelat trupul, și-a pornit sângele și a născut întâia sa creatură vie. I-a oferit mai apoi spațiul ei vast și timpul nesfârșit, într-o dedicare dincolo de închipuire, astfel că primul ei născut s-a înmulțit, iar urmașii lui s-au diversificat într-o explozie a vieții. Deopotrivă bună și aspră, i-a crescut pe unii, i-a sacrificat pe alții, având totdeauna grijă ca viața să dăinuie. Spre jumătatea existenței, s-a născut ultimul ei strănepot. O ființă ciudată, ce nu putea nici să existe și nici să piară. Când bucăți din trupul ei n-au mai fost de ajuns, alte creaturi și-au dăruit ultimului sosit, sacrificiul.

Când am început să înțelegem lumea altfel decât prin simțurile primare, am plătit și un preț pentru asta: am devenit mai slabi. Atunci planeta ne-a oferit porii ei – peșterile. Dar nu ne-a fost de ajuns. Cu bucăți din trupul ei am construit adăposturi, am acoperit noroiul, iar mai apoi am inventat arta. Și tot nu a fost suficient. Am folosit carnea, sângele și oasele fraților noștri pentru toate nevoile și plăcerile noastre. Unul dintre ei însă, mai mult decât oricare altul, ne-a dăruit tot ce era al său, întregul său, atât prin viața, cât și prin moartea sa și chiar dincolo de ea. Copacul.

Nu va primi o analiză exhaustivă, ci mai degrabă o apreciere romanțată, interesantă poate doar sub unghiul de vedere, nicidecum sub aspectul vreunei noutăți. Chiar dacă flacăra progresului a fost aprinsă de banala piatră, lemnul a fost cel care a extins focul, atât la propriu, cât și la figurat. Focul ce i-a consumat fibra ne-a luminat și încălzit, ne-a hrănit cu gusturi niciodată știute până atunci și a transformat pentru noi materia, lumea. Cunoaștem puterea lui, dar să nu uităm că preistoricul nostru înaintaș a văzut la rădăcina lui doar un...lemn. Apoi, tot lemnul a durat case felurite și calde. Infinite lucruri folositoare, pentru infinite uzuri. Și unelte de toate felurile și pentru toate întrebuirile.

Întâi de toate lemnul s-a apropiat de trupul și sufletul nostru mult mai mult decât piatra și dincolo de orice folos, pentru simplul motiv că ne unește o legătură-structură organică. O secvență dintr-un cod genetic comun, poate inexistentă în realitate, dar mereu știută în firea oricărei ființe vii aparținând aceleiași Mame planetare. Ambii suntem forme ale unei existențe prin care Mama noastră trăiește. Pentru toate acestea până acum pomenite, copacul și-a dat viața. Dar își dăruiește și sămânța, rădăcina și frunza – pentru atâtea utilă – seva... apoi floarea, rodul... Se împacă, de dragul nostru, cu gândul că lăstarul lui nu va răsări și nu va urca niciodată spre cer, că nu își va purta coroana pe dealuri. De dragul nostru!

Însă darurile nu se termină aici. Ne mai dă și sufletul său. Iar copacul are un suflet întreit. Primul este acela primit odată cu viața biologică. Al doilea este cel pe care îl capătă lemnul, chiar și mort, odată cu munca nobilă a artistului care îi modelează forma ori doar îi subliniază fibra. Și al treilea... ei bine al treilea este un suflet special, numai al lui și pe care doar unii îl pot pipăi cu propriul lor suflet. Răzbate din imaginea de ansamblu a codrului, ori a singuraticului.

Vibrează la vederea nuanțelor sale de verde, a culorilor aprinse pe rugul toamnei, ori a celui desfrunzit, care cu brațe puternice ori cu degete firave încearcă să prindă cerul. Acest al treilea suflet vibrează aproape cu precizie matematică în statura fiecărui copac care încearcă zadarnic să urce spre Luna aflată mult prea sus pentru a fi vreodată ajunsă. Spre Luna pe care o iubește. Pentru că de asta urcă copacii toată viața lor spre cer.

Mai este apoi lupta lui mută cu elementele, cu bolile, cu nevoile și durerile lui de copac, mereu singur, mereu ținutiv locului, fără puțința de a se apropia de tovarăși, fără șansa de a fugi din fața necazurilor sale. Este în același timp încordarea rădăcinii de a se ține de trupul Mamei, este voința tulpinii de a crește drept, este lupta lui veșnic pierdută cu securea... este freacă și cântarea pe corzile vântului... Acest al treilea suflet cuprinde toate acestea, fiecare în parte și toate la un loc și se află – sădit de fiecare copac – în chiar sufletul nostru. Este frumusețea, forța, sănătatea, inspirația, liniștea, bucuria și multe asemenea beneficii și sentimente, cu care sufletul copacului altoiește sufletul nostru sărman și neajutorat.

După aceeași logică proprie numai lui, copacul are o moarte multiplă, pe care o moare de fiecare dată cu aceeași durere. Întâi este moartea lentă, de zi cu zi: viața. Este apoi moartea de-a doua – căderea provocată – singura ocazie efemeră de a se apropia de un alt copac. Apoi este și moartea focului, iar în cele din urmă, pentru cei norocoși, este moartea naturală, urmată în ciclul naturii de contopirea cu Pământul. Unii dăinuiesc peste timp transformați în toate cele din jurul nostru, cu prețul unui chin ce a tăiat, a cioplit și a scurmat fără milă în trupurile lor. Este deci, copacul, ființa ce își oferă deopotrivă prezentul și viitorul, trupul și sufletul. Dar povestea nu e încă spusă pe de-a întregul.

UBNS | We know books

Ne dă – pe lângă toate ale sale – nu numai cele trei suflute, ci și suflarea. Prin simpla sa existență se asigură că noi, toți ceilalți frați ai lui, avem ce respira. Și atunci mă gândesc că pentru ceilalți, Pământul Mamă îl sacrifică în toate modurile cu putință, poate pe cel mai de preț copil al ei. Și vă îndemn să puneți mâna pe cea mai apropiată bucată de lemn și să îi spuneți simplu, în gând – „*Mulțumesc!*” Chiar și pe ultimul nostru drum, vom porni între scândurile sale.

VULGARIZAREA ȘTIINȚEI

Vulgarizarea științei fiind un subiect de mare actualitate, am căutat ceva materiale pe această temă a vulgarizării științei și am găsit o mică lucrare, dar de mare ținută, a domnului Ion Vezeanu, doctor în filozofie și profesor la mai multe universități de prestigiu din Franța. Că nu am cu ce arme să îl contrazic, sau măcar să port un dialog de la distanță cu distinsul profesor, este de la sine înțeles. Totuși, am dreptul la o părere, chiar dacă o să aduc cu cățelul din fabula lui Grigore Alexandrescu.

Lucrarea se numește „Dificultăți etice și epistemologice în vulgarizarea științei”. Așa cum șade bine unei lucrări științifice, autorul nu trage nicio concluzie relativ la efectul acestei vulgarizări, în sensul că ar fi bună sau dăunătoare, însă din întregul context se desprinde o oarecare atitudine de condamnare a acestui fenomen, atitudine cu care nu sunt întru totul de acord. Mergând pe această idee, de a feri științele de accesul, dar mai ales de părerile diletanților și de a împiedica diseminarea ei de către aceștia în rândul tuturor, am ajunge într-un final la concluzia că mic, de exemplu – un veritabil diletant – mi-ar fi chiar interzis să îmi exprim părerea cu privire la un anumit subiect științific, sau chiar și cu privire la acest subiect, al vulgarizării științei. Dar cred că o astfel de prohibiție ar fi condamnabilă în lumea de azi.

Pentru a nu conduce cititorul într-o direcție nedorită, trebuie să precizez că în cea mai mare măsură sunt de acord cu opoziția elitelor față de această vulgarizare. Doar că problema nu este atât de simplă precum pare; nu pot ține partea uneia sau a alteia dintre tabere și nu pot pune, nici chiar după un studiu asiduu, o etichetă cu plus sau minus, acestui

fenomen. Trebuie avută o atenție fină, dincolo de suprafață. Pentru că în cazul de față oricare argumente, oricât de pertinente și bine susținute și în orice direcție îndreptate, nu ating decât suprafața, din moment ce vulgarizarea nu se analizează și nu se raportează în funcție de și la arii de preocupare, comunități, societate etc. Ea nu poate fi privită strict din punct de vedere teoretic.

Foarte pe scurt, vulgarizarea științei înseamnă o popularizare a ei în rândurile oamenilor obișnuiți, fără pregătire în respectivele domenii, o accesibilizare. Evident că termenii, expresiile, noțiunile, conceptele necesare și uzuale în cercetarea științifică vor fi de neînțeles, astfel că limbajul elevat și specific în care se exprimă specialiștii nu va putea fi folosit. El va fi înlocuit cu un limbaj comun, mai sărac și nepotrivit din punct de vedere academic, conducând inclusiv la o depreciere a gândirii ce a stat la baza teoriei respective. Chiar la o oarecare denaturare, la o înțelegere mai mult sau mai puțin eronată. De cele mai multe ori această popularizare o face cineva care este un diletant și nu un savant.

Este chiar ceea ce se întâmplă și în această clipă, când citiți aceste rânduri și când vorbim într-un limbaj comun despre o noțiune precum vulgarizarea științei, noțiune care comportă o analiză mult mai specializată decât o pot face eu, un diletant. Ideea pe care o voi dezvolta mai jos, este însă aceea că minimum habar pe care îl capătă cititorii acestor rânduri, chiar neacademic scrise, va contribui la cunoștințele și cultura lor generală, fără pretenția – nici a lor și nici a mea – de a deveni oameni de știință sau de a fi asimilați în vreun fel acestora. În acest moment eu devin un vulgarizator, unul care, deși nu este specialist și nu are cunoștințe adecvate în domeniu, totuși, difuzează și eventual tâlmăcește spre înțelesul altor diletanți, o noțiune. Un intermediar între omul de știință și omul de rând, care, socotind după dilema celui

de-al treilea¹, nici nu ar putea/trebuie să existe.

Or, asta mi-a ridicat întrebări serioase, întrucât am acest obicei de a populariza diferite chestiuni, prin părerile mele scrise despre cutare sau cutare subiect, de exemplu filozofic, antropologic, economic, politic ș.a. Mai departe, pentru a depăși dilema morală în care m-a aruncat subiectul vulgarizării științei, a trebuit să o analizez mai îndeaproape și să răspund la o întrebare aparent simplă, recte să formulez concluzia care lipsea din lucrarea domnului. Vezeanu. Ceea ce fac este bine sau nu?

Vulgarizarea despre care discutăm este una reală și are loc de cca. 200 de ani sub multe și variate forme. După cum spune autorul „Programul contemporan de vulgarizare științifică urmează niște direcții tematice de vulgarizare: i) rol de socializare a științei; pseudo-egalitarism savant; ii) rol de apărare și de promovare a întreprinderilor, a industriei, ale tehnologiilor; iii) practica pseudo-textului științific, comunicarea banalizată și entuziastă a descoperirilor științifice; iv) conferă iluzia apropierei (acaparării, însușirii) cunoașterii științifice; v) participă la mitologizare, la literatură de ficțiune științifico-fantastică, la elaborarea discursurilor utopice; vi) favorizează puterea politică și militară; vii) publicitate, propagandă. Cum se pot realiza concret aceste direcții tematice? Prin manifestații (reviste,

¹ Dacă pentru a intermedia între doi oameni este nevoie de un al treilea, atunci vor trebui alți doi, care să intermedieze între primul și al doilea, respectiv între al doilea și al treilea și tot așa până al infinit. Or, această multiplicare seamănă cu paradoxul lui Ahile, unde Ahile nu putea ajunge din urmă broasca, deși avea dublul vitezei acesteia, pentru că de fiecare dată el înjumătățea distanța, jumătățile devenind din ce în ce mai mici, dar niciodată zero. Și totuși, atât matematic, cât și practic, s-a demonstrat că este posibil și chiar se întâmplă ca broasca să fie ajunsă. În același fel, un intermediar poate fi suficient încât să găsească un numitor comun între alți doi oameni.

publicații, mass-media, teatru științific, cinema și literatură științifico-fantastică, târguri și expoziții tehnostiințifice, spectacole de stradă, scamatorii, circ, afișe, conferințe etc.)”

Voi intra în subiect, fără să îmi bat capul dacă există sau nu un program conceput și coordonat de cineva în sensurile mai sus indicate, ori procesul are o altă susținere. Despre asta, pe parcurs.

Cu această temă ne situăm într-o mare, frumoasă și interesantă ramură a filozofiei – epistemologia – adică teoria cunoașterii științifice. Pe acest tărâm al filozofiei, chiar fără a avea pregătire filozofică, îmi este permis totuși să gândesc, la nivelul lui (este chiar obligatoriu, aș zice) și să încerc și alte explicații decât cele „filozofate” până acum; ceea ce nu înseamnă neapărat că nu sunt de acord cu unele anterioare. Această gândire perpetuă este menirea filozofiei. Ea nu cunoaște capăt, nu este o știință care să pună punct cercetării printr-o soluție la problema analizată. Ea este oricând deschisă spre noi zări, limitate doar de capacitatea intelectului uman. Deci, din punct de vedere filozofic, nu am nicio îngrădire, chiar nefiind filozof.

Demersul meu este însă paralizat de întrebarea care mi se naște în minte vis-a-vis de vulgarizarea filozofiei prin această gândire a mea: am oare dreptul să o fac, nefiind un filozof veritabil? Dacă întrebarea este doar „*am voie să gândesc?*” atunci cred că nici filozofii veritabili și nici oamenii de știință nu intenționează să mă readucă la un stadiu inferior, animalic. Dacă întrebarea este completată cu „*am voie să spun ceea ce gândesc?*” atunci cred că aceeași distincți domni (și nu o spun depreciativ), de asemenea, nu vor dori să mă arunce nici cu 60-70 de ani în urmă și nici să schimbe regimul democratic în care zice-se că trăim. În fine, dacă o nouă completare sună la modul „*am voie să spun ceea ce gândesc, chiar și dacă limbajul meu este sărac și*

neacademic?”, atunci răspunsul este același: da, am voie să gândesc și să spun ceea ce gândesc, chiar dacă nu am cuvintele potrivite. Pentru că este posibil ca mintea noastră (referire generică la mintea omenească) să aprindă scânteia unui sistem sau a unui fragment filozofic valoros, nesemnificativ prin modul sărac în care ne putem exprima, dar strălucit prin acuratețea, universalitatea sau rezonanța ce o poate furniza umanității. Ipotetic, o simplă idee, căutată sau întâmplătoare, poate fi scânteia cu care adevărații filozofi să pornească un adevărat foc al cunoașterii. Nu de puține ori s-a întâmplat asta, chiar pe terenul mult mai rigid, al științelor. Șansele sunt minime, recunosc, însă această constatare nu este un argument suficient de bun pentru a mi se sugera măcar, să nu mă ating de un oarecare subiect.

Pe de altă parte, de cele mai multe ori nici măcar nu suntem în prezența unei idei, ci a unei păreri, a unei cugetări. Iar diferența dintre cele două este esențială: pe când ideea este mai clară și fixă, cugetarea este liberă, fluidă și poate fi atinsă de îndoială.

În zilele noastre vulgarizarea se întâmplă pur și simplu, peste tot, în foarte mare măsură și continuu, neputând fi evitată. Este un proces firesc, determinat de accesul facil la orice informație. Cu unele excepții, chestiunile de cercetare și cunoaștere științifică, cel puțin până la un anumit nivel, nu sunt nici confidențiale și nici secrete, ci publice. În general ele (subiectele științifice și nu rezultatul concret al unor cercetări, procese de producție etc) nu sunt proprietatea privată a cuiva și nu sunt interzise nici cercetării curioase și nici cunoașterii. Publicitatea și accesul le pun la dispoziția oricui este interesat de ele, fie că un jurnalist publică un articol semidoct, fie că un om citește o carte de specialitate sau caută pe internet. Trăim într-o eră în care, în mare măsură, depinde de fiecare ce și cum alege, ce și cât studiază din tot